

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ВІД РИЗИКІВ, СПРИЧИНЕНИХ ЗАБРУДНЕННЯМ ҐРУНТІВ ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PROTECTING POPULATION'S HEALTH FROM RISKS CAUSED BY SOIL POLLUTION AS A RESULT OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

Паламарчук О.Р., студентка II курсу магістратури

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті окреслено ключові правові проблеми охорони здоров'я населення від ризиків, спричинених забрудненням ґрунтів, які виникли внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Актуальність цього питання полягає насамперед у тому, що здоров'я населення є важливим чинником національної безпеки та сталого розвитку, тож правова охорона та захист цієї соціальної цінності мають неабияке значення. Мета цієї статті полягає у вивченні та аналізі правових механізмів захисту здоров'я населення в контексті забруднення ґрунтів, спричинених військовою агресією російської федерації проти України, також у розкритті потенційних загроз для здоров'я населення та визначення інструментів, які можуть бути застосовані для ефективного захисту здоров'я громадян в умовах збройного конфлікту. Наводиться статистика збитків від забруднення повітря, води, ґрунтів і земель, завданих російською федерацією, що підкреслює масштаб проблеми та необхідність здійснення негайних заходів для подолання її наслідків. Звертається увага на вплив, який чиниться на здоров'я населення через вибухи, внаслідок яких у повітря вивільнюються шкідливі речовини, які пізніше осідають у вигляді опадів і накопичуються у ґрунті. Аналізуються організаційно-правові заходи, вжиті Президентом України та Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, а також рекомендації ВООЗ щодо способів захисту здоров'я населення та уникнення негативних наслідків. Зокрема, акцентується увага на значущості консультативно-дорадчого органу – Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Робиться висновок про те, що вирішення проблем забруднення ґрунтів і його впливу на здоров'я населення вимагає комплексного підходу, враховуючи як медичні, так і екологічні аспекти та співпрацю на різних рівнях – від місцевого до міжнародного.

Ключові слова: охорона здоров'я населення, захист здоров'я населення, забруднення ґрунтів, військові злочини, злочини проти довкілля, ризики, спричинені забрудненням ґрунтів, право охорони громадського здоров'я, подолання шкідливих наслідків.

The article covers the key legal issues of public health protection from risks caused by soil pollution, which arose as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, are outlined. The relevance of this issue lies primarily in the fact that the health of the population is an important factor of national security and sustainable development, so legal protection and protection of this social value have huge importance. The purpose of this article is to study and analyze the legal mechanisms for the protection of public health in the context of soil pollution caused by the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as to reveal potential threats to public health and identify tools that can be used for effective health protection of citizens in conditions of armed conflict. The statistics of damage caused by air, water, soil and land pollution committed by the Russian Federation are given, which emphasizes the scale of the problem and the need for immediate measures to overcome its consequences. Attention is drawn to the impact on public health, due to the release of harmful substances into the air as a result of explosions, which later settle as precipitation and accumulate in the soil. Organizational and legal measures taken by the President of Ukraine and the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine as well as the WHO recommendations regarding ways to protect public health and avoid negative consequences are analyzed. It also describes the significance of the advisory body – the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. It is concluded that solving these problems requires an integrated approach, taking into account both medical and environmental aspects and cooperation at different levels from local to international.

Key words: public health protection, public health protection, soil pollution, war crimes against the environment, risks caused by soil pollution, public health law, overcoming of harmful consequences.

Постановка проблеми. Збройна агресія російської федерації проти України завдала величезної шкоди українському доквіллю, зокрема ґрунтам. Зокрема, непоправної шкоди завдав ґрунтовий покрив дев'яти областей України, що займають площу близько 21 мільйона гектарів. Оскільки токсичні речовини мають здатність накопичуватися в ґрунтах і потрапляти у рослини сільськогосподарського виробництва, які споживаються людьми, зазначені діяння посягають не тільки на доквілля, а й опосередковано – на здоров'я населення [1]. Також негативний вплив на здоров'я здійснюється через вдихання токсичних парів та безпосередній контакт з токсичними речовинами через шкіру. Все це вкрай негативно позначається не тільки на здоров'ї нинішнього покоління, а й може чинити вплив на майбутні покоління. За таких умов особливого значення набуває дослідження організаційно-правових шляхів та способів охорони здоров'я населення від забруднення ґрунтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці з'явилася низка досліджень щодо негативного впливу на здоров'я населення від забруднення ґрунтів внаслідок воєнних дій в Україні. У працях О. М. Грищенко, Р. П. Паламарчука, І. В. Циганова, В. О. Сироватка, Ю. М. Яценка, Приходько А. В., Бабіна Б. В., Плотнікова О. В. значну увагу приділено впливу бойових

дій на ґрунти у різних регіонах України. Проте потреба в комплексному дослідженні взаємозв'язку забруднених ґрунтів із здоров'ям населення залишається.

Ця стаття має на меті охарактеризувати ключові проблеми охорони здоров'я населення від ризиків забруднення ґрунтів внаслідок воєнних дій в Україні, розглянувши їх крізь призму права і окреслити шляхи вирішення таких проблем.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну спричинило і продовжує спричиняти непоправної шкоди доквіллю, включаючи забруднення та пошкодження ґрунтового покриву. Злочини проти довкілля заподіюють не тільки шкоду навколишньому природному середовищу, а й посягають на здоров'я населення. Вони можуть мати далекосяжні наслідки, включаючи збільшення кількості смертей у майбутньому через забруднену воду, ґрунт і повітря.

Дослідники відзначають, що внаслідок вибухів у повітря вивільнюються шкідливі речовини, які пізніше осідають у вигляді опадів і накопичуються у ґрунті. Розриви снарядів та витоки небезпечних речовин призводять до забруднення родючого ґрунту. Крім того, протягом десятиліть залишається загроза забруднення ґрунту вибухонебезпечними матеріалами та мінами. Через масову загибель

людей і тварин відбувається забруднення ґрунтів і ґрунтових вод трупною отрутою. Усі ці екологічні катастрофи призводять до потрапляння хімічних речовин у ґрунт, що в результаті призводить до захворювання населення [2]. Станом на травень 2022 року Міндовкілля зафіксувало 231 екологічний злочин, наймовірніше скоєний росією. Станом на 11.10.2023 збитки оцінюються в 2108 млрд гривень, з них від забруднення повітря – 1078,7 млрд грн, ґрунтів і землі – 984,4 млрд грн, води – 60,7 млрд гривень. Державна екологічна інспекція України зареєструвала понад 2500 звернень щодо російських злочинів проти довкілля.

Унаслідок війни Україна стала однією із найбільш замінованих країн світу. Майже третина території України – 174 тис. кв. км – небезпечні для життя. Заміновані землі становлять пастку для населення України. За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій станом на 23.10.2023 від початку повномасштабного вторгнення 559 українців зазнали поранень від мін і вибухонебезпечних предметів, 261 особа загинула [3].

При Президентові України створено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Наразі 24 робочі групи розробили пропозиції щодо пріоритетних реформ та стратегічних цілей. Зокрема, робоча група «Екологічна безпека» визначила стратегічні цілі повоєнного відновлення: інтеграція кліматичних цілей в усі галузі економіки та сфери суспільного життя; мінімізація ризиків для екологічної безпеки (хімічна та радіаційна безпека); зменшення і запобігання промислового забруднення та запровадження принципу «забруднювач платить»; ефективне управління відходами; збалансоване використання природних ресурсів та забезпечення їх належної якості; відновлення та розвиток природоохоронних територій, збереження біорізноманіття, збільшення площ природних екосистем та збалансування ландшафтів; досягнення європейських стандартів державного управління у галузі охорони довкілля.

Робоча група «Охорона здоров'я» акцентує увагу на: забезпеченні фінансової стабільності системи охорони здоров'я; відновлення та трансформації мережі закладів охорони здоров'я; посилення медичних послуг для задоволення особливих потреб людей викликаних війною; посилення системи громадського здоров'я та готовності до надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я.

Під час розроблення пропозицій Рада залучає державні органи, органи місцевого самоврядування, представників інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій. Основним документом є Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни», яким затверджено її Положення та посадовий склад [4].

Національною радою відновлення розроблена Національна програма № 3: Відновлення чистого та безпечного довкілля, де визначаються основні цілі, а саме: кліматична нейтральність, екологічна безпека, збалансоване використання природних ресурсів, ефективне державне управління та збереження природних екосистем [5].

Нещодавно Всеукраїнська Аграрна Рада презентувала інтерактивну мапу руйнувань агросектору України, розроблену за підтримки Програми USAID з аграрного і сільського розвитку. Портал створений, щоб показати втрати українського агросектору внаслідок російської військової агресії та допомогти агровиrobникам зафіксувати воєнні злочини з метою подальшого відшкодування збитків. Інтерактивна мапа стане достовірним джерелом даних для світової спільноти, потенційних інвесторів та органів державної влади України. Відтепер інтерактивна карта в цілодобовому режимі фіксуватиме інформацію, яка надходитиме від аграріїв [6]. На мапі будуть зафіксовані забруднені землі, що дасть змогу контролювати використання цих земельних ділянок. Якщо внаслідок

док дослідження на певних земельних ділянках виявлено перевищення вмісту важких металів, необхідно здійснити заходи щодо відновлення родючості ґрунтів або зміну цільового призначення (наприклад, якщо ділянка була сільськогосподарського призначення її можна заліснити). Також можна вилучити земельну ділянку для здійснення ґрунтоохоронних заходів, якщо для цього є правові підстави. Здійснення таких заходів є важливим для здоров'я населення, адже на забруднені ділянки можуть засіватися сільськогосподарські культури, які будуть споживатися населенням.

Шкода, завдана забрудненням ґрунтів, набагато серйозніша, ніж її можна уявити. Адже це прямо впливає на здоров'я населення та впливатиме на майбутні покоління. Це є як пряма загроза життю і здоров'ю внаслідок можливого підірвання боєприпасів, отруєння токсичними речовинами та поширення інфекційних хвороб, так і опосередкований негативний вплив через погіршення умов навколишнього природного середовища, втрати частини земель та неможливості вести звичний спосіб життя. За значної щільності ураження внаслідок обстрілів ґрунт стає настільки забрудненим залишками вибухівки, що сам по собі стає небезпечним [7]. Щодо способів захисту здоров'я населення, то Експерти ВООЗ оголосили три основних пріоритети повоєнної відбудови медичної системи України: відновлення надання основних послуг; повоєнні потреби коригування фізичного і психічного здоров'я населення; забезпечення приемного та зручного середовища для проведення будь-яких медичних маніпуляцій.

Одним із пріоритетних завдань буде розширення мережі надання первинної медичної допомоги (збільшення кількості кабінетів сімейних лікарів), поліпшення доступу до ліків та створення органів нагляду за громадським здоров'ям.

ВООЗ розробила пропозиції Стратегії відновлення охорони здоров'я до 2030 року, яка базується на чотирьох основних принципах: орієнтованість на людину; фінансовий захист закладів охорони здоров'я та їхній власний капітал; ефективність та стійкість; підзвітність [8].

Відповідно до статті 4 Кодексу цивільного захисту України цивільний захист це комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки. Аналізуючи визначення, можна дійти висновку що поняття «цивільного захисту» є широким та містить всі аспекти захисту населення від надзвичайних ситуацій. Відповідно до класифікації, наведеної у Кодексі цивільного захисту України, надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків. Цивільний захист є важливою складовою системи безпеки населення та його основна роль полягає у зменшенні ризиків, що передбачає вжиття заходів, визначених на законодавчому рівні як окремих напрям державного управління [9].

Важливо позначити і організаційно-правові способи подолання шкідливих наслідків, серед яких, зокрема, мають бути наступні:

- проведення моніторингу та оцінки. Систематичний моніторинг якості та проведення аналізів ґрунтів для виявлення рівня забруднення та впливу на здоров'я населення;
- розроблення та впровадження плану заходів для очищення, тобто на національному рівні повинні бути розроблені та затверджені державні програми щодо відновлення забруднених ґрунтів;

– створення нормативно-правових актів, а саме: розроблення та удосконалення існуючого законодавства щодо регулювання питання охорони здоров'я населення в умовах забруднення ґрунтів унаслідок воєнних дій;

– міжнародна співпраця. Залучення міжнародних організацій та фахівців для надання допомоги і підтримки у вирішенні екологічного питання та впливу на здоров'я населення;

– інформування населення. Проведення інформаційних заходів для всього населення та освітніх заходів для дітей, зокрема щодо впливу забруднених ґрунтів унаслідок збройної агресії на здоров'я населення.

Отже, забруднення ґрунтів внаслідок російської агресії проти України є серйозною проблемою, що призводить до значного впливу на здоров'я населення через

вдихання токсичних парів та безпосередній контакт з токсичними речовинами через шкіру, а також споживання продуктів, вирощених на забруднених ділянках сільськогосподарського призначення. Тому наразі дуже важливо прорахувати ризики і збитки, які ще продовжує зазнавати українська екологія та система охорони здоров'я, адже війна досі триває. Також проблемним є визначення стану забруднення ґрунтів на тимчасово окупованих територіях, адже постійні обстріли та проведення бойових дій не дозволяють контролюючим органам України проводити моніторинг та оцінку завданих збитків на державному рівні для подальшого усунення цих проблем. Також потрібне оперативне прийняття і належне виконання Плану відновлення України від наслідків війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародно-науково практична конференція «Екологічний вимір. Реалії впливу збройної агресії на ґрунтовий покрив України. URL: <https://www.old.iogu.gov.ua/>
2. Яценю О. Випалена і забруднена земля: як загарбницька війна росії вбиває українські ґрунти. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/vipalena-j-zabrudnena-zemlya-yak-zagarbnicka-vijna-rosii-vbivaie-ukrainski-grunti/>
3. Лубінець Д. Докілля – мовчазна жертва війни: як російська армія вчиняє екологічні злочини й порушує права людини. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_vijni_yak.html
4. Указ Президента України від 21.04.2022 № 266 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>
5. План відновлення України Ukraine Recovery Conference. URL: <https://ua.unc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>
6. Презентація Інтерактивної мапи руйнувань агросектору України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AiWkRZgRLc>
7. Мельник В. Хімічні реакції, яких ми не бачимо. Як на наше здоров'я впливають залишки російських ракет. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/zdorovia-ta-krasa/yak-vijna-vplyvaie-na-ekologiyu-ukrayiny-ta-zhyttya-lyudej/>
8. Свеженцева І. Медицина для людей: як ВООЗ рекомендує відновлювати українську систему охорони здоров'я. URL: <https://suspilne.media/244774-medicina-dla-ludej-ak-vooz-rekomendue-vidnovluvat-ukrainsku-sistemu-ohoroni-zdorova/>
9. Кодекс цивільного захисту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.